CÂTEVA REFLECȚII ASUPRA CĂRȚII DE ISTORIE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Alexandru Istrate

La începutul secolului XIX, în spațiul românesc, asistăm, este adevărat, timid, la clarificarea unor atitudini privitoare la felul în care scriitorii timpului înțelegeau să-şi precizeze planurile legate de elaborarea textelor şi, alt lucru extrem de important, cum vor putea acestea să aibă un impact cât mai vizibil şi mai pregnant asupra cititorilor. A scrie cărți din cărți, practică absolut normală în cultura veche[1], nu-şi mai găsea rostul în relația cu posibilii lectori, tot mai puțin dispuşi să parcurgă la nesfârşit pagini ale căror conținut le era familiar, dată fiind repetarea unor evenimente care şi aşa nu îi reprezentau în mod fundamental, nevenindu-le în întâmpinarea propriilor dileme legate de trecut. Două probleme majore trebuiau rezolvate cât mai repede cu putință: politica editorială, şi validarea unui alt tip de scriere, îmbogățit tematic, fapte condiționate, printre altele, şi de cererile venite din partea cititorilor, luate în considerare din ce în ce mai serios după 1800.

Apariția periodicelor a avut darul de a retrasa arealul de manifestare reclamat de cărturarii vremii, mobilizând eforturi considerabile de acomodare cu tot ce însemna mesajul textului, nivelul conceperii lui, spre a fi mai inteligibil, astfel încât asimilarea lui să poată cuprinde un segment important din prenumeranți[2]. Miza nu era deloc de neglijat, având în vedere că nu puțini vor fi cei care, ulterior, îşi vor datora consacrarea pe tărâm cultural materialelor apărute în presă, cu ajutorul cărora deveniseră persoane publice, statut aducător de glorie şi respect în cadrul mediilor sociale de provenienţă. Practica în sine nu aducea nimic spectaculos, în peisajul publicistic european de atunci fiind intens uzitată. În Occident, tinerii aspiranți la o validare culturală îşi trimiteau lucrările la diferite redacții, nutrind speranța includerii lor în următoarele numere ale ziarelor sau revistelor distribuite cu regularitate. Atât Byron, cât şi Walter Scott, exemple credem noi elocvente, îşi câştigă celebritatea, în primul rând, datorită prezenței constante în paginile publicațiilor, abia mai târziu venind şi faima ca scriitori, dătătoare de prestanţă şi oarecare stabilitate financiară. Ambele variante de legitimare însemnau enorm pentru cel în cauză însă, din păcate, sumele de bani ce răsplăteau colaborările erau derizorii, departe de a mulțumi pe cineva[3], extrem de greu fiind pentru aceia care

[1] Mircea Vasilescu, *„Iubite cetitoriule…“ Lectură, public şi comunicare în cultura română veche*, Piteşti, Editura Paralela, 45, 2001, p. 24.

[2] Ştefan Lemny, *Conştiința națională în primele periodice din Moldova*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»”, Iaşi, XVIII, 1981, p. 240.

[3] Cristophe Charle, *Intelectualii în Europa secolului al XIX-lea. Eseu de istorie comparată,* Iaşi, Institutul European, 2002, p. 95-96.

trăiau doar de pe urma scrisului, nevoiți fiind să practice diverse meserii pentru a-şi rotunji venitul.

Fatalmente, literatura de curte se găsea într-o ultimă fază de exprimare, ignorată şi fără putință de a schimba destinul în favoarea sa, abandonată, voit sau nu, de înşişi cei care o generaseră. Interveneau o serie de determinări – printre ele cea materială deținând un primat nedorit – ce nu aveau cum să nu modifice întregul sistem de poziționări față de producțiile literare. Practica citirii devenea în jurul anilor 1800 un act eminamente public în ceea ce priveşte finalitățile sale, antrenând spiritele, declanşând reacții diverse, focalizate asupra cărților şi periodicelor ce-şi făceau loc cu greu în peisajul timpului. Lecturile întreprinse în spațiul privat departe de tumultul străzilor rămâneau ineficiente dacă nu se comentau în saloanele din Bucureşti sau din Iaşi. Transferul către zona „mondenă“ a societății, nu tocmai în sensul peiorativ al conceptului, va deveni una din trăsăturile specifice culturii din prima jumătate a secolului XIX.

Mai mult, plăcerea de a citi este descoperită treptat şi prin intermediul cabinetelor de lectură, unde se puteau găsi cărți aduse de la Paris, Bruxelles ori Berlin[4], toate însă tratând istoria universală, ori prezentând biografii ale marilor conducători militari, precum Alexandru cel Mare, Cezar, Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Napoleon. Oferta, extrem de generoasă în acest sens, punea la dispoziția celor interesați numeroase titluri, antrenând conturarea unor perspective de ansamblu, altfel imposibil de formulat dacă se parcurgeau doar scrierile autohtone.

În plan istoriografic, pronunțarea punctelor de vedere, într-o dinamică neaşteptată dacă ținem seama de letargia secolului XVIII[5], aduce precumpănitor în atenție raportul dintre tradiție şi continuitate, ce favoriza proiectarea istoriei dintr-un centru ideal, în care predominau elitele, pe de o parte, şi noul curent de racordare la influențele vremii, ce reliefa necesitatea elaborării unei noi metodologii, reclamată imperios de generația tânără. Lui Alecu Russo[6] nu îi este greu să înțeleagă de ce „fanatismul patriotic şi ignoranța atribuie lui Ştefan [cel Mare] tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut: orice zidire veche, un pod de piatră dărâmat, o movilă de pământ rădicată în mijlocul unui şes întins, o ruină de cetate, biserici, schituri…“, punând interpretarea pe seama tradițiilor îmbogățite de-a lungul veacurilor, conştientizând, totodată, că imaginarul popular avea limitele sale, servind unui orizont de aşteptare destul de semnificativ, construct cultural ce nu rezista însă tipurilor de analiză la care năzuiau tinerii cu înclinații către istorie din spațiul românesc.

Sub nici o formă însă, nu poate fi vorba de o negare totală a contribuțiilor anterioare, o rupere definitivă de scriitura veche, dovada imposibil de tăgăduit fiindu-ne oferită de inițiativa lui Mihail Kogălniceanu şi Costache Negruzzi, care anunțau la 1840 tipărirea, în trei tomuri, a cronicilor Moldovei şi Valahiei, şi făceau apel „la toți ce au litopisețele Valahiei sau Moldaviei… de a le împrumuta, adresându-le la Cantora Daciei Literare, şi spre mulțumire vor primi în dar trei ecsemplare a colecției, cu numele lor tipărit pe titlu“. Apreciabil ca proiect, gestul de recuperare a lui Ureche, Neculce sau Costin, gândit de cei doi intelectuali, nu avea nici o şansă reală de reuşită în condițiile în care nu aveau la dispoziție materialul necesar, lipsindu-le atât manuscrisele, dar şi documentele ce le-ar fi putut limpezi considerabil perspectiva asupra trecutului. Ar fi eronat

[4] Alexandrina Ioniță, *Carte franceză în Moldova până la 1859* (teză de doctorat), Iaşi, 2000.

[5] Ştefan Lemny, *Întâlniri cu istoria în secolul XVIII. Teme şi figuri din spațiul românesc*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza“, 2003, p. 44.

[6] Al. Russo, *Scrieri*, Craiova, Editura Scrisul românesc, p. 16.

să credem că abia atunci apar primele semnale în legătură cu situația inconfortabilă pe care era silit să o trăiască oricine dorea să-şi clarifice eventualele nedumeriri. Şi Gheorghe Asachi avertiza mai înainte, în 1829[7], că o istorie credibilă „numai atunce să va pute urzi, când se vor aduna materiile din documenturile înstreinate şi mistuite prin Ardeal, Polonia, Rossia şi la Constantinopol şi după ce se vor cerceta monumenturile atârnătoare de întâmplările noastre". Avertismentul asumat de redactorul „Albinei româneşti" nu a avut menirea de a îndrepta lucrurile, preferându-se şi pe mai departe fie compilații din lucrările de istorie universală uşor de procurat, fie traduceri preluate cantitativ fără nici un criteriu, stare de fapt combătută energic în special de Mihail Kogălniceanu.

Şi totuşi atenția față de istoria națională – în ciuda greutăților determinate în principal de găsirea surselor, indispensabile în alcătuirea textelor veridice –, se concretizează şi prin apariția unor cărți ce au animat polemici, întreținute cu precădere prin intermediul periodicelor în paginile cărora întâlnim tot mai des exprimarea unor păreri divergente. Se înfiripa aşadar un model al schimbului de idei, bazat pe corelarea argumentelor aduse în discuție, pe cunoaşterea ideilor care animă pe partenerii de dialog. Acum se învață dreptul la replică, care sunt avantajele ducerii unei polemici, lucruri absolut inovatoare pentru cei obişnuiți cu o conduită mai reținută.

Fără îndoială, *Istoria pentru începuturile românilor în Dachia*[8] a lui Petru Maior a reprezentat un moment de referință, readucând în prim-plan, într-o argumentație oarecum virulentă, raportările prezentului față de ceea ce însemna *origine, anterioritate, romanitate, continuitate, latinitate*[9]. Nu întâmplătoare este opțiunea noastră pentru cărturarul transilvănean, în condițiile în care de la dânsul avem prima sinteză de istorie românească elaborată după criteriile uzitate în spațiul central european la cumpăna secolelor XVIII-XIX, efort încununat cu tipărirea acesteia în tipografia universității din Buda în 1812. Dacă am încerca să contabilizăm meritele lui Maior ar trebui să începem oarecum cu sfârşitul, anume cu strădaniile depuse de acesta pentru ca *Istoria pentru…* să fie inclusă pe lista acceptată de cenzorii de la Buda, dar şi cu compromisurile[10] inerente la care a fost constrâns să apeleze pentru a duce la final un proiect major din istoriografia noastră. În ciuda faptului că avea de partea sa o erudiție rar întâlnită până la el, nu a fost îndeajuns ca totul să se deruleze normal până la capăt. Era nevoie de un act simbolic de supunere în fața unei ierarhii, dominată autoritar din punct de vedere instituțional, de către episcopul Ioan Bob, făcut în cele din urmă de Maior doar pentru a nu curma brusc şi fără nici un sens o muncă impresionantă în care crezuse enorm. Se ştie că în epocă greutățile întâlnite la publicarea unei cărți depăşeau în bună măsură truda şi privațiunile asumate conştient de intelectuali. Impedimentele odată eliminate aveau să-i dea autorului satisfacțiile la care râvnea cu siguranță, poate şi ca un act de reparație morală pentru umilințile îndurate. Deşi nu era deloc un anonim în mediile transilvănene de la 1812, apariția pe piață a scrierii sale va înflăcăra mințile şi inimile acelora care parcurseseră paginile tomului, plasându-l într-o continuitate respectabilă deschisă de

[7] *Rediul moldovenesc în Austria,* în „Albina românească", Iaşi I (1829), p. 140; articolul nu poartă semnătura lui Gheorghe Asachi, dar îi este atribuit după structura textului şi felul în care este elaborat; vezi Vasile Cristian, *Istoriografia paşoptistă,* Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza", 1996, p. 40.

[8] *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* întocmită de Petru Maior, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungureşti din Pesta, 1812,

[9] Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821*), Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 279.

[10] Adrian Marino, *Cenzura în România. Schiță istorică introductivă*, Craiova, Editura Aius, 2000, p. 22-29.

cronicari şi dusă mai departe de domnul Moldovei Dimitrie Cantemir. Într-o scrisoare imaginară către un prieten, publicată în 1839 în *Foaie pentru minte inimă şi literatură,* un tânăr dezvăluie impresiile trăite la aflarea veştii că îşi putea procura dorita lucrare. Iată mărturia junelui: „… peste câteva luni auzirăm vorbindu-să de *Istoria* lui Petru Maior pentru începutul românilor în Dacia. Să o câştigăm îmi ziceai tu. Să o câştigăm de undeva prietine. Cetirea acestei cărți străbătu ca scânteile de fulger toată ființa noastră; o mulțime de presimțiri şi idei care durmita în noi, să deşteptară deodată ca prin un fermec puternic, exsaltația şi fanatismul că noi suntem români şi nu alt cevaş, nu mai avea nici un cumpăt, nu cunoştea nici un hotar... Ei dar prietine de unde fu scos P. Maior atâtea cărți, şi cum le-au putut câştiga?“. Modelul cărturăresc primea aşadar validarea absolută, la el raportându-se în permanență un Damaschin Bojincă, Florian Aaron sau I. Albineț. Autorul *Ideii repezi de istoria prințipatului Țării Româneşti*[11] îi atribuie lui Maior un fel de activitate tipică apostolatului pentru că „… învață pe români ca să se cinstească mai mult şi aprinse într-înşii un duh de naționalism care pricinui foloase nespuse“. Epigonii celui care a insuflat un alt tip de abordare a prezentului, prin prisma descifrării trecutului, şi-au dat seama că replica ştiințifică însoțită de o demonstrație corectă şi onestă nu trebuie să urmărească distrugerea cu orice mijloace a partenerului dispus să dialogheze, să-şi apere convingerile la care a subscris. Însă ca în multe dintre cazuri, moştenirea preluată de urmaşi s-a dovedit a fi o povară prea grea, marcând evident aporturile istoriografice următoarei jumătăți de veac.

Este lesne de observat contrastul dintre programele manifest axate pe resuscitarea istoriografiei din Principate, inserate cu patos în introduceri, proiectate de o manieră în bună măsură idealistă, şi conținutul propriu-zis al operelor, foarte asemănător în cele mai dese din cazuri, fără noutăți ieşite din tipar.

Gheorghe Şincai nu a avut norocul lui Petru Maior de a-şi vedea publicată în întregime opera cât a trăit deşi, la rândul său, o merita cu prisosință. Câteva fragmente scurte, lipsite de coerență, preluate din primul volum, au fost incluse în *Calendarul* de la Buda pe anul 1808-1809, fără prea multe comentarii sau note lămuritoare. Abia peste aproximativ trei decenii cel dintâi volum a fost parțial tipărit, în 1843, la Iaşi, iar în anul următor la Buda. Încă zece ani vor mai trece până când, în sfârşit, *Hronica* se va bucura de o ediție completă, apărută în capitala Moldovei, cu litere chirilice, la 1853-1854. Chiar şi aşa, în ciuda obstacolelor întâlnite, legenda creată în jurul *Hronicii* sale a avut, cu siguranță, mai multe reverberații decât o bună parte din cărțile aflate în cataloagele trimise către redacțiile periodicelor, o cale eficientă de a spori vânzările din librării. Lecțiile copilăriei lui Mihail Kogălniceanu ținute de Gherman Vida, maramureşeanul pribeag în spațiul de la est de Carpați, acordau istoriei o pondere importantă, iar ca suport de învățare şi analiză servea, printre altele, chiar istoria întocmită de Şincai, adusă în manuscris de călugărul de peste munți.

Astfel a circulat mult timp o sinteză, ignorată şi condamnată la uitare dacă nu interveneau, prin articole din presă, Mihail Kogălniceanu[12] sau George Bariț[13], amintindu-le contemporanilor cât de necesară devenea publicarea operei cărturarului din Blaj. Poate prea categoric în expunerea sa, viitorul prim-ministru al lui Cuza era de părere că: „… Şincai adună cea mai mare colecție de documenturi româneşti, care putu

[11] Florian Aaron*, Idee repede de istoria prințipatului Țării Româneşti*, Bucureşti, în tipografia lui I. Eliad, 1835, p. XVIII.

[12] Mihail Kogălniceanu*, Georgie Şincai,* în „Arhiva românească“, tom I, Iaşi, Cantora Foaiei Săteşti, 1841, p. 3-5.

[13] George Bariț, *Hronica românilor*…, în „Foaie pentru minte inimă şi literatură“, Braşov, 1841, p. 95.

fi vreodată… *Hronica* lui Şincai este un lucru atât de mare, atât de preţios, încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documenturi necunoscute, care se află adunate, şi nu stau la îndoeală de a zice, că cât *Hronica* aceasta nu va fi publicată, Românii nu vor avea istorie". Dacă ţinem cont de faptul că afirmaţia în cauză aparţine unui intelectual format după rigorile învăţământului superior din Franţa şi Germania, unde intrase în contact cu istoriografia occidentală ceea ce îi va permite să etaleze o vastă cultură, comparabilă la acel moment[14] doar cu spiritul enciclopedic întâlnit la Dimitrie Cantemir, vom înţelege mai bine însemnătatea contribuţiilor semnate de Şincai şi cât de nedreaptă a fost soarta cu dânsul. Poziţia fiului „băbacăi Ilie" este cu atât mai meritorie dacă ţinem cont de faptul că nu trecuse multă vreme de la redactarea primului volum din *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* a cărui tematică, până la un punct, nu se deosebea fundamental de lucrarea fostului cenzor al tipografiei universitare din Buda. Avea la îndemână pârghiile necesare mediatizării propriei cărţi, însă nu a ezitat a-l recomanda fără reţineri şi pe Şincai. Era un gest de probitate morală, de susţinere a unui proiect valoros, aşteptat mai bine de un secol. La rândul său, redactorul *Foii pentru minte inimă şi literatură,* elogiind meritele confratelui din Moldova în redescoperirea textelor şincaiane, mărturiseşte cu un sentiment apăsător de vinovăţie: „Când am citit mai întâiu această biografie nu în *Arhivă*, ci în *Dacia literară* în 1840, de şi singur între patru păreţi m-am aprins în faţă de bucurie şi de ruşine. Şincai transilvan şi noi transilvani…". Cele două păreri, nu şi singurele despre cartea menţionată, aduceau cu sine mai mult decât am crede la o primă lectură că ar fi simple opinii formulate din respect şi gratitudine pentru tot ce însemna activitatea reprezentanţilor Şcolii ardelene. Ilustrau satisfacţia supremă a generaţiei lor, aceea că, în sfârşit, istoria înaintaşilor nu le mai era la îndemână doar prin intermediul scriitorilor străini[15], nutrind speranţa că modelul personificat de Şincai va da naştere unei adevărate emulaţii. O notă de pesimism răzbătea, fatalmente, în ciuda succesului de care s-a bucurat *Hronica,* provocată fiind de neajunsurile întâlnite la tot pasul de cei îndreptăţiţi să închege un discurs restitutiv fiindcă a da o „istorie a patriei… este un lucru foarte îndrăzneţ, supus la mii de piedici nebiruite şi care duc la deznădăjduire şi pe cel mai înfocat şi mai întreprinzător duh de rumân". Asachi, numit în 1831 arhivist al statului, ar fi avut, dacă analizăm prin prisma poziţiei căpătate recent, şanse de reuşită „întru compunera Istorii patrii", cum declara în prefaţa traducerii *Istoriei imperii rosiene* a lui Ivan Kaidanov. Astăzi pare un paradox să credem că tocmai responsabilul cu strângerea documentelor şi a manuscriselor vechi să nu aibă la dispoziţie instrumentele vitale muncii sale.

Era, în fond, expresia dorinţei acute de primenire a producţiei istoriografice, punându-se din ce în ce mai pregnant accentul pe informaţiile furnizate de izvoare, încurajându-se cercetarea sistematică în arhivele din ţară şi în special din capitalele imperiilor vecine, dar şi apeluri către deţinătorii manuscriselor de a le repune în circulaţie. Dar pentru a se ajunge la stadiul dorit trebuiau parcurse mai întâi etapele de căutare şi culegere a documentelor, cronicilor, letopiseţelor, ordonate apoi pe colecţii tematice. Istoria poveste, alături de legende, tradiţii populare, care treceau într-un plan secund, fără a fi totuşi marginalizate, lasă locul argumentaţiei raţionale, fundamentată

[14] Ilie Minea, *Câtă istorie românească ştia M. Kogălniceanu?,* în „Curier ieşean", I, nr. 7-9, Iaşi, 1941, p. 115.

[15] Florian Aaron, *op. cit.,* p. XXI, notează următoarele: „Mulţumită istoriei Ungariei care în vreo câteva veacuri este o povăţuire sigură şi o lumină pentru istoria ţării rumâneşti" adeverind, dacă mai era cazul, inconsistenţa abordărilor istoriografice în cultura autohtonă.

pe utilizarea surselor directe, indispensabile pentru elaborarea istoriei românilor, încă necunoscute în cea mai mare parte.

Rețeta preconizată a fi cea mai bună, dată încă de Șincai și Maior, apoi preluată fără rezerve de Asachi, Damaschin Bojincă sau Florian Aaron, idealizată succesiv în articole din periodice sau în introducerile cărților nu se va concretiza, din nefericire, în lucrări remarcabile, menținându-se deocamdată la stadiul de popularizare a evenimentelor și personajelor mai importante, fără a da seamă de o viziune complexă, de a lămuri și a da răspunsurile necesare. Acest registru va suferi, așadar, puține înnoiri, amânând pentru mai târziu chestiunile de fond. În plus, autorii par să fie aceiași, preferând să nu semneze materialul, și să dea impresia că publicațiile respective se bucură de numeroși colaboratori, deoarece oferta era sensibil inferioară cererii, uneori destul de limitată în alegerea subiectelor. Evident, dorințele cititorilor, ale abonaților nu aveau cum să fie satisfăcute integral, din pricina precarității fondurilor de care depindeau atunci când erau nevoiți să elaboreze texte istorice, dar și reacției unui alt segment de prenumeranți, amatori, mai degrabă, de informații generale, pe înțelesul tuturor. Și așa, spuneau ei în scrisorile trimise pe adresa redacțiilor: „Librăriile noastre gem de greutatea a feluri de istorii, ce nu cu puțină osteneală mulți literatori s-a silit ca să le împodobească… Cine dar voiesc istorii domnule, Dta (nn. redactorul) bine voieşte a-i îndrepta la librierii, spune-le că acolo pot găsi nu numai istoria romanilor, ci și alte multe foarte de mare folos tuturor de obște“[16]. Putem observa că nici măcar nu se pomenește de istoria românilor, ci de cea a romanilor, ca și cum până la 1841 nu apăruseră mai deloc aporturi pe marginea trecutului nostru, doar astfel putându-ne explica formulele și termenii menționați. Statistica tinde să contrazică imaginea creionată mai sus, demonstrând că între 1821 și 1848, în tipografiile din București și Iași, se îngrijesc aproximativ 59 de volume[17], destinate în principal predării lecțiilor în Academiile patronate de domni, un circuit închis de unde rareori răzbăteau afară semnalele necesare. Dacă ne luăm după numărul apariţiilor anuale, concluziile nu pot fi decât favorabile, lăsându-ne să credem că istoriografia dădea primele semne de revigorare, ieșind din starea latentă, de expectativă, în care se complăcuse decenii întregi. Aşteptările au fost nu rareori deşarte, conducând spre deziluzii, ba, mai mult generatoare de frustrări imposibil de controlat, ori de disimulat în exprimări echivoce. Dinicu Golescu[18], uimit de ce putea afla în bibliotecile din vestul Europei, atenționa că „trebuie să câștigăm această cunoștință din citirea a vreunii cărți scrisă de evropei. Mulțime de istorii ale Țării Românești se află în Evropa, scrise în limbile ei, și în limba românească, dar tot de străini; iar de vreun pământean al acestii țări făcută, nu se pomenește“. Era o diagnosticare realistă a lipsurilor de care suferea cultura noastră în prima parte a secolului XIX, mai ales a tipăriturilor accesibile majorității, menite a întreține o conștiință, regăsită din nefericire atunci, numai la puținii intelectuali ce acționau în câteva grupuri de influență, care, de altfel și militau pentru asimilarea ei în mediile cu un grad scăzut de receptivitate[19].

---

[16] „Foaie pentru minte inimă și literatură“, Brașov, 1841, p. 186.

[17] Apud, George Bădărău, *Academia Mihăileană (1835-1848). Menirea patriotică a unei instituții de învățământ*, Iași, Editura Junimea, 1987, p. 134.

[18] Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Goleşti făcută în anul 1824, 1825, 1826*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1971, p. 15-16.

[19] Ștefan Lemny, *Conștiința națională în primele periodice din Moldova* (extras), în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»“, XVIII, 1981, p. 1. Ideile de bază din articol i-au fost sugerate autorului, indirect, de către Vlad Georgescu, cu a sa *Istorie a ideilor politice românești (1369-1878),* la care se fac dese trimiteri.

În 1826 se putea spera că apeluri de genul celor date de Dinicu Golescu vor avea efecte. Nu s-a întâmplat aşa, la fel ca şi în problema editării documentelor, fapt ce va stârni reacţii mult mai vehemente, Mihail Kogălniceanu întrebându-se dacă noi chiar avem dreptul să ne revendicăm un destin, fie el fericit sau nu. „Dar Istoria noastră unde este, cine o ştie, cine o ceteşte, cine-şi bate capul, într-o epohă aşa de materială, aşa de egoistă, să gândească la istorie, la naţie, la viitor“ sunt vorbele ce cuprind dezamăgirea unui fervent apărător al moştenirii primite de la predecesori, nemeritată de contemporani, preocupaţi de alte treburi decât recăpătarea respectului faţă de predecesori.

Damaschin Bojincă devine un caz emblematic, înscriindu-se perfect în profilul învăţaţilor români criticaţi pe bună dreptate în „Arhiva românească“. De la el aşteptările fuseseră uriaşe, soldate în schimb cu decepţii pe măsură. În afara câtorva mici excepţii, opera lui este produsul compilaţiilor al traducerilor sau prelucrărilor după literatura ce i-a stat la îndemână. Calitativ, portretele lui Radu Şerban, Mihai Viteazul, Iancu de Hunedoara publicate în „Biblioteca românească“ a lui Zaharia Carcalechi merită a fi amintite pentru valoarea educativă a mesajului, focalizat pe direcţii deja consacrate. În schimb, volumele istorice propriu-zise cultivă intens genul *antichităţilor*[20], concept la modă, într-o schematizare ternă, înţesată de legende cunoscute, cu eroi precum Romulus şi Remus, departe de ce se preconiza a fi o încercare reuşită de explicare a trecutului românilor.

Cartea de istorie, ca mijloc de instruire, nu şi-a atins menirea în deplinătatea proiecţiei sale, rămânând cantonată în cadrele fixate încă din secolul XVIII. Epoca veche, mai precis cuceririle romane săvârşite sub Traian, alături de figura lui Mihai Viteazul sunt cel mai des invocate, reprezentând momentele de referinţă, simbolurile păstrate cu pioşenie în amintire. „Mi s-a întâmplat să văz – notează C. Marcovici – citind domnia prea fericitului şi de vecinica pomenire vrednicului Mihaiu Viteazul cu lacrămile pe ochi şi cu peptul săltând de suspinuri… Lacrima n-a fost nici odată un tribut silit, ci răsplătirea cea mai adevărată şi mai preţioasă ce o inimă săgetată de înfocarea unei scrieri aduce autorului spre mulţumire. Însumi am citit, faţă cu bărbaţi şi cu dame, viaţa aceluiaşi erou, şi cu mare mulţumire a sufletului am văzut şiroaie de lacrămi curgând din ochii ascultătorilor“[21]. Teatralizarea actului lecturii, din ce în ce mai uzitată în faţa unei asistenţe care nu respinge deloc astfel de comportamente, va servi doar unui nivel de asimilare destul de rudimentar, rare fiind cazurile de neacceptare a cititului colectiv.

Urmărind astfel destinul cărţii de istorie în prima parte a secolului XIX, mărturisim că am fi tentaţi să negăm aproape cu desăvârşire prezenţa ei în arealurile de manifestare specifice travaliilor culturale. Ar fi extrem de uşor să dăm crezare răbufnirii aceluiaşi George Bariţ, exasperat de încetineala care amorţise practic schimburile de idei în plan istoriografic. Nota sarcastic, dar în acelaşi timp îngrijorat[22] de ignoranţa unora, câteva rânduri rămase fără ecou: „Din isvor sigur am aflat că graful Iosif Kemeni, faimosul istoric din Transilvania, au adunat trei mii patru sute douăzeci şi şase documinte istorice, hrisoave, scrisori, acte diplomatice ş.a. din care cele mai multe, deşi foarte interesante, până acuma totuşi sunt necunoscute şi răvarsă o deosebită lumină peste istoria acestor patrii începând cam dela anul 1550 până în zilele noastre. Lăudatul graf începu adunarea din cum era de 16 ani şi acuma el este trecut de ani 50. Cine va

[20] Lucrarea la care facem se intitulează *Anticile romanilor*, Tipariul Universităţii din Pesta, 1831-1832.
[21] C. Marcovici, *Istoria patriei,* în „Curier de ambe sexe“, periodul I, Bucureşti, p. 2.
[22] George Bariţ, *Pentru istoricii patriei*, în „Foaie pentru minte inimă şi literatură“, Braşov, 1844, p. 55.

întrebuința scumpele acele documinte? Cine din ai noştri boieri patrioți ar şti arăta asemenea colecție neprețuită? Graful Kemeni recunoaşte că, în afară de acele documinte istorice, cere trebuință a mai scoate la lumină o mulțime altele pentru ca să putem avea o istorie completă şi pragmatică. Dumnealui graful are şi câteva scrisori originale de ale prinților României, scrise sau româneşte sau latineşte şi subscrise de ei înşişi. *Ce faceți domnilor istorici, ce faceți?*(s.n. A.I.)". Este, practic, o ultimă radiografiere a perioadei care ne interesează pe noi. Nu suntem în măsură a valida poziția radicală a lui Bariț, dar întrebarea de la finalul intervenției sale indică o realitate diferită față de proiectele enunțate anterior, dominate de optimism şi încredere. Aici rezidă, credem noi, cheia desluşirii antagonismelor care au întreținut polemicile vremii. Degeaba suflul transformărilor structurale atinsese cote nemaiîntâlnite până atunci, dacă nu se găseau instrumentele indispensabile muncii istoricului, dacă nicăieri nu se putea găsi o colecție de documente, iar scriitura autohtonă prelua fără discernământ din istoria universală orice i se părea interesant. Marele merit al generației care şi-a pus amprenta asupra societății româneşti de după 1821 constă în inițierea primelor programe cu adevărat culturale, oferind astfel perspective mai bune pentru succesori. Cartea de istorie nu avea cum să iasă din aceste tipare, urmând traseul parcurs de o literatură încă inertă la provocările vremii. Un singur individ sau un grup restrâns de intelectuali, în ciuda eforturilor depuse, nu putea suplini o şcoală istoriografică, un model de scriere a trecutului, oricât s-ar fi dorit. Era nevoie de răbdare, de o susținere instituțională a cercetărilor în arhive şi în bibliotecile particulare, pentru a se pretinde, în sfârşit, elaborări pertinente. Dar toate acestea vor deveni realități abia în a doua jumătate a secolului XIX.